

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	7
<i>Prefața ediției din 1992</i>	11
I	
Experiențe într-un lagăr de concentrare	19
II	
Logoterapia pe scurt	105
Post-scriptum la ediția din 1984	
Pledoarie pentru optimismul tragic	141
<i>Postfață</i>	159

Experiențe într-un lagăr de concentrare

Cartea de față nu pretinde a fi o expunere obiectivă a faptelor și evenimentelor istorice, ci una a experienței personale, experiență îndurată iar și iar de milioane de deținuți. Este povestea din interior a unui lagăr de concentrare, spusă de un supraviețuitor. Povestea nu vorbește despre marile orori, descrise deja de suficient de multe ori (deși nu la fel de des crezute), ci de multitudinea de chinuri mărunte. Cu alte cuvinte, voi încerca să răspund unei singure întrebări: cum a fost reflectată în mintea prizonierului obișnuit viața de zi cu zi într-un lagăr de concentrare?

Majoritatea evenimentelor descrise aici nu au avut loc în lagărele mari și celebre, ci în cele mai mici, unde s-au petrecut cele mai multe exterminări. Povestea aceasta nu descrie suferința și moartea marilor eroi și martiri, cum nu descrie nici viața renumiților Capos – prizonieri de încredere ai naziștilor, care se bucurau de privilegii speciale – sau a deținuților celebri. Nu veți găsi, așadar, în povestea asta, o descriere a suferințelor marilor oameni, ci o descriere a sacrificiilor, crucificării și dispariției armatei imense de victime necunoscute și neînregistrate. Către acești prizonieri comuni, fără semne distinctive pe mânecile hainelor, se îndrepta mare parte din disprețul numiților Capos. În vreme ce acești prizonieri primeau mâncare foarte puțină sau deloc,

Capos nu sufereau niciodată de foame; ba încă mulți dintre ei au dus-o mai bine în prizonierat decât oricând în viața lor liberă. Adesea erau mai duri cu prizonierii decât gardienii, lovindu-i cu mai multă cruzime decât însăși membrii trupelor SS. Capos erau recrutați, desigur, dintre acei prizonieri care dovedeau un caracter capabil de îndeplinirea acestor proceduri, fiind înlăturați de îndată atunci când nu îndeplineau imediat ce li se cerea. Au devenit asemenea trupelor SS și a gardienilor lagărelor, fiind de aceea pretabili judecării pe aceleași baze psihologice.

Cei din exterior ar putea să-și facă o impresie greșită asupra vieții din lagăre, percepția lor fiind alterată de sentimentalism și milă. Puțini înțeleg lupta crâncenă pentru supraviețuire de care erau animați prizonierii. Chinurile neîncetate pentru procurarea pâinii zilnice sau pentru viață pur și simplu, pentru siguranța proprie sau a unui prieten de suflet.

Să luăm exemplul unui transport despre care oficial se spunea că ar fi relocat un număr de prizonieri; cel mai probabil era că acești prizonieri ajungeau în camera de gazare. Prizonierii bolnavi sau prea slăbiți ca să mai poată munci erau selectați și transportați într-unul din lagărele mari centrale, unde funcționau camerele de gazare și crematoriile. Procesul de selecție era semnalul care declanșa lupta liberă între prizonieri, între grupuri de prizonieri. Tot ce conta era ca numele tău și al prietenului tău să fie tăiat de pe lista de victime, chiar dacă toată lumea știa că fiecare om salvat era înlocuit cu altă victimă.

Fiecare transport trebuia să conțină un număr prestabilit de prizonieri. Nu conta care dintre ei, din moment ce fiecare era doar un număr. La intrarea în lagăr (cel puțin așa era procedura la Auschwitz) ne erau luate toate documentele

împreună cu tot ce aveam asupra noastră. Prizonierii aveau, așadar, oportunitatea de a declara alt nume și altă meserie și, dintr-un motiv sau altul, mulți așa au făcut. Autoritățile erau interesate doar de numerele deținuților. Numerele erau adesea tatuate pe piele, dar trebuiau de asemenea cusute undeva pe pantaloni, cămașă sau haină. Când un gardian voia să acuze un prizonier de vreo faptă, doar se uita după numărul acestuia (și ce mai detestam privirile astea!); nimeni nu era întrebat vreodată de nume.

Să revenim la transportul de care spuneam. Nu era nici timp, nici interes pentru considerente morale sau etice. Toți prizonierii erau copleșiți de un singur gând: să supraviețuiască pentru a se întoarce la familia care-i aștepta acasă și să-și salveze prietenii. Fără nicio ezitare, oamenii făceau tot posibilul să fie înlocuiți în transport cu un alt prizonier, un alt „număr“.

După cum am menționat deja, procesul de selecție al Capos era unul negativ; se calificau doar cei mai brutali dintre prizonieri (deși au existat și câteva excepții fericite). Dincolo de selecția operată de oamenii SS, între prizonieri exista și un soi de proces constant de autoselecție. În principiu, supraviețuiau doar prizonierii care în anii de mărșăluit dintr-un lagăr în altul pierduseră orice scrupule în lupta pentru supraviețuire; pentru a se salva, aceștia erau dispuși să folosească orice mijloace, oneste sau nu, ba chiar și forța brută, furtul și trădarea prietenilor. Noi, cei care am reușit să ne întoarcem de-acolo, grație norocului sau miracolelor – oricum ați vrea să-i spuneți –, știm: cei mai buni dintre noi nu s-au mai întors acasă.

Există de-acum multe istorii factice ale lagărelor de concentrare. În cartea aceasta, faptele sunt relevante în măsura în care fac parte din experiența unui om. Eseul care urmează

își propune să descrie cât mai exact natura acestor experiențe. Foștilor deținuți va încerca să le explice experiența în lumina cunoștințelor de astăzi. Pe cei care nu au trecut prin asta îi va ajuta să înțeleagă, mai presus de orice, experiența prin care a trecut acel foarte mic procent de prizonieri supraviețuitori, care astăzi se confruntă cu probleme existențiale foarte dificile. Foștii prizonieri spun adesea: „Nu ne place să vorbim despre asta. Pentru cei care au fost acolo, explicațiile sunt inutile, iar ceilalți nu vor înțelege niciodată ce am simțit atunci sau ce simțim acum“.

O prezentare metodică a subiectului ar fi anevoioasă, întrucât psihologia necesită un anumit grad de detașare științifică. Să aibă oare cel care observă din interior detașarea necesară? Detașat poate fi doar cel din exterior, însă acesta se află prea departe de subiect pentru ca observațiile lui să fie într-adevăr valoroase. Numai cel care a trecut prin asta poate ști. Poate că nu judecă obiectiv, iar evaluările sale sunt exagerate. E inevitabil. Însă trebuie depuse eforturi pentru a evita erorile personale, aceasta fiind adevărata provocare a unei cărți de genul ăsta. Uneori va fi nevoie de mult curaj pentru a descrie experiențe foarte intime. Intenția mea a fost de a scrie această carte sub anonimat și de-a o semna cu numărul de prizonier. Însă după ce am terminat de scris am înțeles că publicarea în anonimat îi va răpi jumătate din însemnătate și că trebuie să-mi asum curajul de a-mi exprima public convingerile. M-am abținut, așadar, de la a șterge anumite pasaje, oricât de mult mi-ar displăcea exhibiționismul.

Munca de distilare a conținutului cărții în teorie pură o voi lăsa altora. Ar putea deveni o contribuție la psihologia prizonierului, cercetată după Primul Război Mondial, care ne-a oferit până acum explicarea sindromului „răului de sârmă ghimpată“. Celui de-al Doilea Război Mondial îi datorăm o extindere a cunoașterii despre „psihopatologia

maselor“ (dacă-mi permiteți să folosesc o parafrază la bine-cunoscutul concept și la cartea lui LeBon), întrucât această conflagrație ne-a furnizat un război al nervilor și lagărele de concentrare.

Întrucât povestea de față este istoria experienței mele de prizonier comun, trebuie să menționez, nu fără mândrie, că nu am fost angajat ca psihiatru în lagăr, nici măcar ca medic generalist, cu excepția ultimelor câteva săptămâni. Câțiva dintre colegii mei au fost suficient de norocoși încât să fie repartizați în posturi de prim-ajutor prost încălzite, unde aplicau bandaje făcute din hârtie uzată. Eu am fost Numărul 119 104, iar mare parte din timp mi l-am petrecut săpând și așezând fundația liniilor de tren. La un moment dat am fost pus să sap, fără niciun ajutor, tunelul unei canalizări care trecea pe sub linie. Am fost chiar răsplătit pentru munca mea. Înaintea Crăciunului anului 1944 am primit un dar sub forma unor „cupoane premiu“. Acestea erau eliberate de firma de construcție căreia îi eram practic vânduți ca sclavi: firma plătea autorităților lagărelor o sumă fixă pentru fiecare deținut în fiecare zi. Cupoanele costau firma șaiszeci de pfenigi bucata și puteau fi schimbate pe șase țigări, adesea săptămâni mai târziu, deși uneori între timp își pierdeau validitatea. Eu am fost mândrul deținător al unei valori echivalente cu douăsprezece țigări. Mai important este că țigările puteau fi schimbate pe douăsprezece supe, iar douăsprezece supe te puteau salva de la înfometare.

Privilegiul de a fuma țigările le revenea numai celor numiți Capos, aceștia având asigurată o cotă săptămânală de cupoane; ori poate și șefilor de echipe din depozite sau ateliere, care mai primeau țigări în schimbul unor servicii periculoase. Excepție făceau prizonierii care pierdeau voința de a trăi și-și doreau să se „bucure“ de ultimele lor zile. Când vedeam un camarad care-și fuma țigările, înțelegeam

că renunțase la credința că are puterea de a suporta până la capăt. Odată pierdută, voința de a trăi era în foarte rare cazuri recuperată.

Cei care examinează materialul vast al observațiilor și experiențelor mărturisite de prizonieri vor constata că reacția mentală a prizonierilor din lagăre cunoaște trei faze: perioada de după intrarea în lagăr; perioada de înrădăcinare în rutina lagărului și perioada de după ieșirea din lagăr și eliberare.

Simptomul preponderent al primei faze este șocul. În anumite condiții, șocul poate să survină chiar înainte de internarea formală în lagăr.

O mie cinci sute de persoane într-o călătorie cu trenul de șapte zile și șapte nopți, câte optzeci de oameni în fiecare vagon. De dormit, oamenii dormeau pe valizele în care duceau cele câteva obiecte personale care le mai rămăseseră. Vagoanele erau atât de pline încât doar partea de sus a ferestrelor permitea luminii cenușii a zorilor să pătrundă în interior. Toată lumea se aștepta ca trenul să ne ducă la o fabrică de muniție, unde urma să fim puși la muncă forțată. Nu ne dădeam seama dacă mai eram în Silezia sau traversaserăm deja în Polonia. Șuierul locomotivei avea o tonalitate ciudată, ca un strigăt de ajutor solidar cu nefericita încărcătură care se îndrepta spre pieire. Deodată, trenul a încetinit, apropiindu-se evident de o stație. După câteva clipe s-au auzit țipete dintre prizonierii nerăbdători: „E un indicator afară; suntem la Auschwitz!“. În clipa aceea, tuturor celor din tren li s-a oprit inima pentru o secundă. Auschwitz – numele în sine simboliza oroare: camere de gazare, crematorii, masacre. Încet, aproape ezitant, trenul a pornit mai departe, de parcă ar fi vrut să-i scutească pe pasageri de prelungirea momentului chinuitor al conștientizării: Auschwitz!

Lumina tot mai pronunțată a zorilor a scos la iveală conturul unui lagăr de concentrare imens: șiruri lungi de garduri din mai multe straturi cu sârmă ghimpată; turnuri de supraveghere; coloanele lungi de figuri omenești epuizate, spectre cenușii în lumina cenușie a dimineții, mărșăluind pe drumurile drepte și pustii către o destinație necunoscută nouă. Izolat, auzeam strigăte și fluier de comandă. Nici pe acestea nu le înțelegeam. Imaginația mea mi-a arătat scene cu oameni atârnați în ștreanguri. M-am înspăimântat, o stare cu care aveam să ne obișnuim în curând, adaptându-ne cu toții fricii și terorii permanente.

Într-un final, am intrat și în stație. Tăcerea inițială a fost întreruptă de strigătele de ordine. Tonul acela dur și strident urma să ne însoțească peste tot, repetat la infinit, în toate lagărele. Sunetul comenzilor suna ca ultimul țipăt al victimelor, având totuși ceva diferit. Un fel de răgușeală, ca a unui om care trebuie să țipe încontinuu, un om ucis la nesfârșit. Ușile vagoanelor s-au deschis și câțiva deținuți au intrat înăuntru. Purtau uniforme în dungi și aveau capetele rase, dar nu păreau subnutriți. Vorbeau în toate limbile europene, toți cu un soi de umor, care în circumstanțele respective suna grotesc. Ca unul care se îneacă, dar speră să se salveze cu ajutorul unui pai, optimismul meu înnăscut (care mi-a controlat adesea sentimentele, chiar și în cele mai disperate situații) s-a agățat de următorul gând: prizonierii ăștia arată destul de bine, par binedispuși, ba încă și râd. Cine știe? Poate voi fi în stare să ajung și eu în situația lor favorabilă.

Există în psihiatrie o tulburare cunoscută ca „iluzia grațierii“. Cei condamnați la moarte trăiesc chiar înaintea momentului execuției iluzia că ar putea fi grațiați în ultima clipă. La fel și noi, ne-am agățat de orice fărâmbă de speranță și de orice indiciu care ne-ar fi ajutat să credem că nu va fi chiar atât de rău. Prezența unor prizonieri cu obraji și fețe rotunde

ne încuraja. Nu aveam de unde să știm că acești prizonieri făceau parte dintr-o elită a aleșilor care de mulți ani făceau în fiecare zi recepția noilor veniți. Se ocupau de ei și de bagajele lor, de puținele lor lucruri și bijuterii ascunse. Cred că Auschwitz a fost un loc foarte straniu în Europa ultimilor ani de război. Cred că s-au acumulat acolo comori unice de aur și argint, platină și diamante, și nu doar în depozitele uriașe, ci și în buzunarele SS.

Toți cei o mie cinci sute de nou-veniți am fost băgați într-o baracă în care în condiții normale nu ar fi încăput mai mult de două sute de oameni. Eram înfrigurați și înfomețați și spațiul nu ne permitea tuturor să ne lăsăm la podea, că de întins nici nu putea fi vorba. În ultimele patru zile mâncasem 150 de grame de pâine. Cu toate acestea, i-am auzit pe prizonierii veterani care administrau baraca certându-se cu cei din echipa de recepție de la o broșă din platină cu diamante. Majoritatea profiturilor erau schimbate în cele din urmă pe alcool – șnaps. Nu mai știu de câte mii de mărci era nevoie pentru procurarea unei cantități de șnaps suficiente pentru o „seară veselă“, dar îmi amintesc că prizonierii aceia veterani chiar aveau nevoie de alcool. Cine să-i învinovățească pentru nevoia lor de a se amorți în asemenea condiții? Mai exista un grup de prizonieri care primeau cantități aproape nelimitate de alcool de la SS: cei care lucrau la camerele de gazare și la crematorii, oameni care știau că într-o bună zi vor fi înlocuiți cu alt rând de prizonieri în rolul de executanți și vor deveni ei înșiși victime.

Aproape toți cei din lotul nostru trăiau cu iluzia că vom fi scutiți de soartă, că totul va fi bine. Nu înțelegeam sensul scenelor care au urmat. Ni s-a spus să lăsăm bagajele în vagoane și să ne aliniem pe două rânduri – femeile pe un rând, bărbații pe altul –, astfel încât să trecem fiecare prin dreptul unui ofițer SS. Destul de surprinzător, dar am avut

curajul să-mi ascund ranița sub haină. Rândul meu a trecut, unul după altul, prin dreptul ofițerului. Mi-am dat seama că era riscant ca acesta să observe ranița. Probabil că m-ar fi trântit la pământ; știam asta din experiențe anterioare. În timp ce mă apropiam de el, mi-am îndreptat instinctiv spatetele, ca să ascund mai bine încărcătura de sub haină. Apoi, am ajuns față în față cu el. Era un bărbat înalt, subțire și athletic, îmbrăcat cu o uniformă impecabilă. Ce contrast cu noi, boțiți și murdari după lunga noastră călătorie! Omul afișa o atitudine de lejeritate nepăsătoare, sprijinindu-și cotul drept în brațul stâng. Niciunul dintre noi nu avea nici cea mai mică bănuială cu privire la semnificația sinistră a mișcării din deget a ofițerului, care indica ba spre dreapta, ba spre stânga, dar mai frecvent spre stânga.

Mi-a sosit și mie rândul. Cineva mi-a șoptit că la dreapta însemna că vei fi trimis la muncă, stânga fiind pentru cei bolnavi și incapabili de muncă, aceștia fiind trimiși într-un lagăr special. A fost primul moment din multele care aveau să vină în care pur și simplu am așteptat ca lucrurile să-și urmeze cursul firesc. Ranița mă trăgea un pic în jos înspre stânga, dar am făcut eforturi să merg drept. Ofițerul SS m-a privit, a lăsat impresia că ezita, după care și-a pus ambele mâini pe umerii mei. Am încercat din răspuțeri să par inteligent, în timp ce el mă întorcea lent spre dreapta, direcție în care am și pornit imediat.

Semnificația jocului cu degetul ne-a fost explicată seara. Era primul filtru de selecție, prima instanță care stabilea un verdict asupra existenței sau nonexistenței noastre. Pentru marea majoritate a celor din transportul nostru, aproximativ 90%, a însemnat moarte. Sentința a și fost executată în următoarele câteva ore. Cei repartizați în stânga, au fost trimiși în marș de la gară direct spre crematoriu. Clădirea crematoriului, mi-a spus unul dintre cei care lucra acolo, avea

scris pe uși cuvântul „baie“ în mai multe limbi europene. La intrare, fiecare deținut primea o bucată de săpun, iar apoi... dar din fericire nu trebuie să descriu ce urma apoi. S-au scris multe povești despre aceste orori.

Noi, cei salvați, o minoritate din totalul transportului nostru, am aflat seara adevărul. Eu am aflat când i-am întrebat de prizonierii mai vechi unde fusese trimis colegul și prietenul meu, P.

„L-au trimis la stânga?“

„Da“, am răspuns eu.

„Atunci îl poți vedea acolo“, mi s-a spus.

„Unde?“ O mână mi-a indicat hornul de la câteva sute de metri depărtare din care ieșea o coloană de văpăi pe fundalul cerului întunecat al Poloniei. Flăcările sfârșeau într-un nor sinistru de fum.

„Acolo e prietenul tău; plutește spre Rai“, a fost răspunsul. Însă tot nu am priceput până ce nu mi-au explicat fără metafore.

Dar să nu mă grăbesc cu povestea. Din punct de vedere psihologic, timpul scurs între dimineața sosirii în gara lagărului și prima noapte petrecută în lagăr a fost foarte, foarte lung.

Escortați de gărzile SS înarmate, am fost puși să alergăm de la gară dincolo de gardul electrificat, către spălătorie, unde cei care au trecut de prima selecție au avut parte de o baie adevărată. Ne era confirmată încă o dată iluzia grațierii. Membrii SS păreau chiar amabili. Curând am aflat și din ce motiv. Erau amabili cu noi când observau că aveam ceasuri la mână, pe care ne convingeau mai apoi pe tonuri binevoitoare să le predăm. Oricum eram obligați să predăm toate posesiunile, așa că de ce să nu-i dai ceasul unei persoane amabile? Poate că într-o bună zi îmi va întoarce favorul.

Am așteptat într-o baracă ce părea a fi anticamera sălii de dezinfectare. Au apărut niște soldați SS cu niște pături în care ni s-a ordonat să punem tot ce aveam asupra noastră, inclusiv ceasuri sau bijuterii. Unii mai naivi dintre noi au întrebat, spre amuzamentul prizonierilor cu experiență care lucrau ca ajutoare, dacă nu ar fi putut păstra o verighetă, o medalie sau vreo amuletă. Nimeni nu înțelegea cu adevărat faptul că ni se lua totul.

Am încercat să mă împrietenesc cu unul dintre prizonierii vechi. M-am apropiat discret de el și i-am arătat sulul de hârtii pe care-l dosisem în buzunarul interior al hainei mele, zicându-i: „Uite, acesta este manuscrisul unei cărți științifice. Știu ce-ai să spui; că să fiu recunoscător dacă scap cu viață, că altceva nu-mi mai rămâne să aștept. Dar nu mă pot abține. Este foarte important să păstrez, cu orice preț, manuscrisul; în el se găsește munca vieții mele. Înțelegeți?”.

Da, începea să înțeleagă. Pe figura lui a apărut o expresie, mai întâi de milă, apoi de amuzament, batjocură și insultă, până ce a rupt tăcerea și mi-a spus un singur cuvânt, un cuvânt folosit frecvent de prizonieri: „Căcat!”. În clipa aceea am văzut adevărul în față și am făcut ceea ce a reprezentat punctul culminant al primei faze a reacției mele psihologice: am renunțat la toată viața mea de până atunci.

Deodată s-a creat rumoare printre colegii mei de călătorie, care până atunci dezbătuseră desperați, cu figurile tot mai palide și mai înfricoșate. S-au auzit din nou comenzile țipate de voci răgușite. Am fost trimiși cu lovituri în anticamera imediată a sălii de baie. Acolo ne-am strâns în jurul unui membru SS care a așteptat până am ajuns toți. Apoi a vorbit: „Vă voi acorda două minute, cronometrate pe ceasul meu. În aceste două minute vă veți dezbrăca complet și veți pune totul pe podea în fața picioarelor. Nu veți lua nimic, cu